

OM LIVSMEDDELSVERKET STÖD KRING SKOLMÅLTIDER

**En kvalitativ undersökning bland
måltidschefer och rektorer**

Maj 2023

På uppdrag av Livsmedelsverket: Jorun Sanner Färnstrand och Jennie Belking

Ipsos: Maria Hedengren och Marie Skans

INNEHÅLL

-
- 1 Om undersökningen
 - 2 Övergripande insikter
 - 3 Måltidschefer
 - 4 Rektorer
 - 5 Om riktlinjer och stöd
 - 6 Om Livsmedelsverket
 - 7 Slutsatser och implikationer

OM UNDERSÖKNINGEN

1

Syfte och upplägg

OM UNDERSÖKNINGEN

Bakgrund och syfte

- Livsmedelsverket har sedan 2011 ett regeringsuppdrag att verka för utveckling av de offentliga måltiderna och arbetar i detta sammanhang med att ta fram stöd och riktlinjer, samt har en omfattande utåtriktad verksamhet gentemot olika målgrupper.
- I samband med att det nu ska göras en ny revidering av de nationella riktlinjerna för måltiderna i skolan har Ipsos på uppdrag av Livsmedelsverket genomfört en kvalitativ undersökning, uppdelat på två delundersökningar.
- **Delundersökning 1** syftar till att få fördjupad kunskap om hur riktlinjerna för måltiderna i skolan används av professionerna inom måltidsverksamheten, samt hur användbara de uppfattas vara. Resultatet ska användas som underlag för revideringen av riktlinjerna.
- **Delundersökning 2** syftar till att få fördjupad kunskap om och förståelse för skolledare/rektorer när det gäller synen på skolmåltiderna och måltidernas roll, samt deras behov kopplat till skolmåltiderna. Resultatet ska användas som underlag för att utveckla Livsmedelsverkets stöd och kommunikation riktat till denna målgrupp.
- Upplägget och intervjufrågorna i respektive delundersökning baserades på en intervjuguide som togs fram av Ipsos i nära samverkan med Livsmedelsverket.
- Samtliga respondenter behandlas anonymt i resultatredovisningen, vilket innebär att ingen specifik information eller specifika citat ska kunna härledas till enskilda personer eller verksamheter.

UPPLÄGG OCH GENOMFÖRANDE

Metod och urval

- Undersökningen genomfördes i form av **25 djupintervjuer fördelat på två målgrupper** enligt följande.
 - 16 intervjuer á cirka 60 minuter/intervju med måltidsansvariga/måltidschefer (i rapporten benämnd som måltidschef).
 - 9 intervjuer á cirka 30 minuter/intervju med skolledare/rektorer (i rapporten benämnd som rektor).
- Urvalet omfattar en **geografisk spridning** över landet, samt spridning på **storstad och landsbygd** respektive **små och stora kommuner**.
 - Kriterier för måltidschefer var även att samtliga känner till och använder Livsmedelsverkets ”Nationella riktlinjer för måltider i skolan”, varav en mix av de som visat mer intresse/engagemang kring riktlinjerna respektive de som visat mindre engagemang/haft mindre kontakt med Livsmedelsverket.
 - Urvalet av rektorer bestod av representanter för kommunala (cirka 80 %) och fristående skolor (cirka 20 %), samt representanter för grundskolans låg, mellan och högstadium.
- Deltagarna rekryterades av Ipsos utifrån ett bruttourval som tillhandhölls av Livsmedelsverket. Inför rekryteringen bistod Livsmedelsverket även med att skicka ut ett introduktionsmejl med information om upplägget och syftet med undersökningen till bruttourvalet.
- Intervjuerna genomfördes i form av videosamtal via MS Teams under mars-april 2023. För genomförandet av intervjuer ansvarade Ipsos seniora konsulter, Maria Hedengren och Marie Skans.

ÖVERGRIPANDE INSIKTER

Sammanfattning av huvudsakliga insikter

2

INSIKTER OM MÅLTIDSCHEFER

Engagerade och ser möjligheter till utveckling

- **Måltidscheferna ser att skolmåltiderna skulle kunna fylla en ännu större funktion än de gör idag.**
 - Skolmåltiderna är inte bara en viktig förutsättning för långsiktig hälsa och hållbara matvanor, utan anses även ha potential att utvecklas som en resurs i det pedagogiska liksom i det elevvårdande arbetet.
- **Måltidscheferna anser att deras ansvar till stor del handlar om samverkan och dialog, samt kunskapsspridning kring måltidsverksamheten och måltidernas potential.**
 - Utmaningar i detta arbete handlar, enligt måltidscheferna, dels om att måltids- och skolverksamheten lyder under olika kommunala förvaltningar, dels om att man styrs av direktiv från olika myndigheter.
 - Ytterligare utmaningar uppges handla om hantering av förväntningar på skolmåltiderna från olika intressenter, inte minst bland föräldrar.
- **Måltidscheferna upplever ett glapp mellan förväntningar och riktlinjer gällande kraven på anpassning av måltiderna.**
 - Ökad efterfrågan på specialkost och anpassad kost, samt införandet av vegetariskt på bekostnad av animaliskt innebär stora utmaningar.

INSIKTER OM REKTORER

Intresserade och tar övergripande tillsynsansvar

- **Skolmåltiden ses som en viktig förutsättning för att eleverna ska nå sina mål.**
 - Främst genom att ge energi och näring för att orka med skoldagen, men också för att erbjuda tillfälle till social färdighetsträning.
- **Rektorerna ser som sitt ansvar att bygga relationer med måltidsverksamheten, följa upp hur det fungerar och skapa bästa möjliga förutsättningar för måltiderna.**
 - Rektorerna överser och medverkar till matråd, schemaläggning, pedagogiska luncher, samt utformning av måltidsmiljön med mera.
- **Måltidsrelaterade utmaningar för rektorerna innefattar såväl praktiska som attitydmässiga delar.**
 - Utmaningar i form av begränsningar för schemaläggning, samt tillgång till ändamålsenliga lokaler för måltidsverksamheten.
 - Utmaningar i form av individuellt anpassade krav och förväntningar på vad som serveras, samt bitvis negativa attityder kring måltiderna, inklusive att verka för respektfulla relationer till måltidsverksamheten bland såväl elever som pedagoger.

INSIKTER OM RIKTLINJER OCH STÖD

Välfungerande med behov av viss konkretisering

- **Riktlinjerna är lättillgängliga och lätta att förstå, samt fungerar väl för övergripande information och som underlag till kommunikation och dokumentation.**
- **Målstyrningen uppskattas då det ger möjlighet att utforma lösningar utifrån egna, lokala förutsättningar.**
 - En utmaning upplevs vara att det ställer höga krav på utföraren.
- **I vissa delar finns behov av förtydligande av riktlinjerna avseende vad som krävs, varför detta krävs och hur man ska nå fram.**
 - Tydligare vägledning genom konkreta exempel och förklaringar efterfrågas, dels som stöd i utförande och utveckling av det dagliga arbetet, dels som stöd för intern och extern kommunikation med olika intressenter så som föräldrar, pedagoger och beslutsfattare.
- **Tydlighet och konkretion anses särskilt viktigt för att hantera utmaningarna när det gäller krav på anpassad kost, samt att motivera andelen vegetariskt innehåll.**

Nationella riktlinjer för
måltider i skolan

Förskoleklass, grundskola, gymnasieskola och fritidshem

MÅLTIDSCHEFER

Erfarenheter och syn på skolmåltiderna och måltidsverksamheten bland måltidschefer

3

SYNEN BLAND MÅLTIDSCHEFER

Måltiden som en tillgång i skolans verksamhet

- Bland måltidschefer råder ingen tvekan om att skolmåltiden har stor betydelse för **elevernas hälsa och välmående i stort**, samt för att grundlägga långsiktigt hälso- och miljömässigt hållbara matvanor.
 - Måltiden ger inte bara näring och energi för att klara av skolarbetet. Den kan även bidra till att väcka elevernas nyfikenhet och lust till mat och att därmed bredda sina preferenser och sin kunskap om mat och matvanor.
 - Utöver det är måltiden även en samlingspunkt och tillfälle för social träning som i bästa fall bidrar till att skapa trivsel och trygghet i skolan som helhet.
- Måltidschefer vittnar om att det finns mer att göra när det kommer till att **stärka måltiden som integrerad del av skolans verksamhet**.
 - Generellt uppfattas man ha kommit en bra bit på väg när det gäller att inte bara fokusera på näring och innehåll, men att det går att utveckla måltidens betydelse för måluppfyllelse och del av lösningen på skolans utmaningar.
 - Förutom att bidra till att eleverna når målen i skolan kan måltiden vara en viktig del i att komma till rätta med psykisk ohälsa och växande problem med så kallade "hemmasittare". Måltiderna kan också utgöra en viktig del i att kunna möta elever med särskilda behov och olika typer av diagnoser.

Citat måltidschef, liten kommun, norra Sverige:

"Måltidsverksamheten och att vi har bra och näringsrika kostnadsfria måltider är något vi ska vara stolta över. Det är en viktig del för att kunna ta till sig kunskap i skolan och för folkhälsan i stort, inte minst som nu i kärvare ekonomiska tider."

Citat måltidschef, liten kommun, Mellansverige:

"Måltiderna i skolan är en väldigt viktig verksamhet och en del av vår ryggrad i Sverige. Det har också gett bevisad effekt på faktorer som utbildningsnivå och livsinkomst och ekonomiskt finns det siffror på att för varje satsad krona får man 4 kronor tillbaka."

Citat måltidschef, stor kommun, norra Sverige:

"Det finns mer att göra när det kommer till samverkan och pedagogik och när det gäller att använda måltiderna som en resurs i skolan, inte minst för att få ut mer av den kommunala pengarna och för att det bidrar till att nå målen."

ROLLEN SOM MÅLTIDSCHEF

Måltidschefen som föregångare och organisatör

- Måltidscheferna beskriver sig dels som ansvariga och **samordnare** av verksamheten, dels som **inspiratörer** och **vägledare**.
 - Noterbart är att måltidschefernas roll och ansvar kan skilja sig åt beroende på den organisatoriska strukturen, samt verksamhetens storlek och omfattning. Gemensamt är dock att flertalet har en samlad organisation för måltider inom förskola, grundskola och äldreomsorg, samt att det övergripande ansvaret för samtliga dessa måltider och måltidspersonalen ligger hos måltidscheferna.
 - En betydande del av ansvaret uppges handla om att informera och utbilda om måltidernas betydelse, samt målsättningar, krav och riktlinjer. I detta sammanhang har måltidscheferna ett stort antal mottagare att nå ut till bland såväl kommunala beslutsfattare, skolledare, elever, föräldrar och pedagoger som kockar och övrig måltidspersonal.
- Vikten är stor av att ha beslutsfattare och intressenter med sig för att kunna utveckla och förändra måltiderna i enlighet med riktlinjerna.
 - Måltidscheferna lyfter genomgående fram vikten av kommunikation för att skapa förståelse och kunskap om måltidsverksamheten. Det handlar dels om att inspirera och vägleda, dels om att tydliggöra ansvaret för olika delar, samt vad som förväntas av såväl måltidsorganisationen som övriga parter.

*Citat måltidschef, stor kommun, norra Sverige:
"Måltidsverksamheten har genomgått en stor utveckling de senaste åren, både när det gäller planering och upphandling och utifrån det som slutligen ligger på tallriken. Allt detta påverkar arbetet med samordning av verksamheten, och även samverkan med skolan som har ett stort uppdrag och där det kan vara svårt att komma in med nya inslag. Som ansvarig är det viktigt att vara ute och prata om verksamheten, exempelvis på föräldramöten, och att få med sig rektorer och skolpersonal när det gäller de mervärden måltiderna bidrar med."*

*Citat måltidschef, stor kommun, Mellansverige:
"Rollen som måltidsansvarig handlar mycket om samverkan och kommunikation. Där vi har rektorerna med oss lyckas vi bättre och det är även viktigt att ha kommunföreträdare med sig, särskilt när det blåser kring måltiderna där det lätt skapas en tråkig bild av verksamheten."*

STRUKTURELLA UTMANINGAR

Organisatorisk styrning och struktur kan vara hindrande

- Organisatoriska strukturer och **stuprörstänk** uppges vara **hinder för kunskap, samverkan och engagemang kring skolmåltiderna**.
 - Enligt måltidscheferna finns det en risk att måltidsverksamheten hamnar i skymundan rent organisatoriskt och att den förvaltningsmässiga strukturen inte alltid gynnar måltidsverksamheten på bästa sätt.
 - Många återkommer till problem med organisatoriska stuprör och ett ”vi och dom-tänkande” i den kommunala förvaltningen. Här menar måltidscheferna att det finns en tendens att skolorna ser sig som beställare snarare än som samverkansparter med delat ansvar för måltiderna. Skolan har dessutom ett brett uppdrag där det kan vara svårt för måltidsorganisationen att ställa krav utifrån schemaläggning, lektionsplanering, lokalanpassning och liknande.
- Ekonomi och **interna köp- och säljstrukturer kan vara ett hinder**.
 - I de fall det finns ett köp- och säljförhållande mellan måltidsorganisationen och skolan riskerar alltför stort kostnadsfokus överskugga de gemensamma målen och intresset för att förändra och förbättra verksamheten.
 - Den ökade **efterfrågan på specialkost och anpassad kost** sägs också vara en stor utmaning, inte bara ur kostnadssynpunkt, utan utifrån de krav det ställer på flexibilitet och kompetens i måltidsorganisationen.

Citat måltidschef, liten kommun, Mellansverige:

”Måltidsenheten ingår i tekniska kontoret där vi är en lite udda fågel. I och med att skolan ligger under en annan förvaltning innebär det också att jag äger frågorna, men inte har makten över dem fullt ut.”

Citat måltidschef, liten kommun, södra Sverige:

”Skolmåltiderna ska vara en integrerad del i skolan. Flera grupper i skolan måste vara involverade, köket kan inte driva detta själva för att lyckas.”

Citat måltidschef, liten kommun, Mellansverige:

”Specialkosten och dietkosten ökar. Vi måste ha kompetens på alla enheter för att klara detta. Förr var det den medicinska aspekten, nu är det föräldraperspektivet som styr. Den anpassade kosten för elever med NPF har ökat starkt. Vi behöver exempel på hur vi kan lösa detta. Vad är lägstanivån?”

ATTITYDMÄSSIGA UTMANINGAR

Skolmåltiden är föremål för motstridiga intressen och åsikter

- Måltidscheferna upplever att det finns **glapp mellan förväntningar och riktlinjer** när det kommer till skolmåltiderna.
 - Måltiderna i skolan är ofta föremål för mycket föreställningar och tyckande från olika håll. Det kan handla om föräldrar som har åsikter om vad som bör serveras eller om kommunföreträdare och politiker som har synpunkter på innehållet och utformningen av måltiderna. Även bland personalen i såväl måltidsorganisationen som i skolan kan det finnas synpunkter på vad som serveras och som inte alltid ligger i linje med riktlinjerna.
 - Enligt måltidscheferna finns en tendens till ökad polarisering och starka åsikter inom en rad områden. Här ser man framförallt att många är starka förespråkare av kött i förhållande till vegetariskt. Kött ses fortfarande som den primära proteinkällan och som en självklar ingrediens i skolmåltiden. Andra exempel kan gälla förhållandet mellan näringsriktigt och gott eller mellan det som uppfattas traditionellt respektive nytt och okonventionellt.
 - Flera måltidschefer lyfter också fram att det kan finnas skillnader mellan storstad och landsbygd. Erfarenheten är att utvecklingen utanför storstäderna inte går lika snabbt framåt när det gäller att ta till sig nya rön och inslag i måltiderna utifrån vad som är hälsomässigt och miljömässigt hållbart.

Citat måltidschef, liten kommun, Mellansverige:

”Det är viktigt att man pratar samma språk och att man förklarar vad vi vill uppnå och varför, så att man skapar en gemensam målbild bland skolchefer och politiker. Man vinner ingenting på att få elever och föräldrar emot sig så det gäller att tänka smart och lägga fram det på rätt sätt, exempelvis när det gäller införandet av mer växtbaserat, och som kan kännas nytt och ovant för många.”

Citat måltidschef, stor kommun, södra Sverige:

”Det har hänt mycket när det gäller riktlinjer och rekommendationer, inte minst när det gäller vegetariskt och klimatsmart. Samtidigt är det fortfarande mycket kött, sås och potatis som gäller ute på landsbygden och där det gäller att hitta vägar att mötas för att nå ut till elever och vårdnadshavare och till skolans personal.”

REKTORER

Erfarenheter och syn på skolmåltiderna
och måltidsverksamheten bland rektorer

4

REKTORERS SYN PÅ MÅLTIDEN

Måltiden bidrar på olika sätt till att nå målen i skolan

- Rektorer lyfter i första hand fram måltidens betydelse för behovet av **näring och energi kopplat till måluppfyllelse** (lärandemål).
 - Måluppfyllelse är ett centralt och återkommande tema i intervjuerna med rektorer. Måltiderna anses i detta sammanhang fylla en central funktion för att eleverna ska orka med skoldagen och ges de bästa förutsättningarna att nå sina mål.
- Måltidens betydelse som **en paus och ett avbrott i skoldagen** (utan "skol-"/kunskapskrav) lyfts också fram som väsentligt.
 - Enligt rektorerna är måltiden ett tillfälle för eleverna att koppla av från skolarbetet en stund. Även bland pedagogerna ser rektorerna att det kan finnas ett sådant behov och måltiden blir på så sätt ett tillfälle för alla parter att "ladda batterierna" inför resten av skoldagen.
- Måltiden erbjuder ett **tillfälle till social färdighetsträning**.
 - Genom att skapa goda förutsättningar kring måltiderna som inte bara handlar om att få i sig mat, utan även om en stunds trivsam samvaro, kan eleverna träna sig på att hantera olika situationer kopplat till beteende och mellanmänniska relationer som i slutändan gynnar lärandet och målen.

Citat rektor, stor kommun, Mellansverige:

"Måltiden betyder mycket för skoldagen som helhet och för elevernas näringsintag. Det är också en stund för samvaro med kamrater och vuxna i skolan och det är viktigt att det blir en trivsam och positiv upplevelse för alla inblandade. Med över 500 elever kan det vara en utmaning att få till en lugn miljö, men det är viktigt att det känns tryggt och trevligt för alla att äta i lugn och ro."

Citat rektor, liten kommun, Mellansverige:

"För mig är måltiden en förlängning av skolans mål och som lätt kan kopplas till olika ämnen i skolan. Det är också en del i ett slags uppfostransansvar kopplat till vad vi äter, hur mycket vi slänger och så vidare. Måltiden är också ett tillfälle där man samlas och på så sätt tränar sin sociala förmåga både i relation till vuxna och andra elever."

ROLLEN SOM REKTOR

Rektorn anser sig vara ansvarig för villkor och utförande

- Rektorns roll i förhållande till måltiderna beskrivs främst i termer av att **skapa bästa möjliga förutsättningar**.
 - Enligt de intervjuade rektorerna handlar det till stor del om att skapa goda rutiner och struktur kring måltiderna och måltidssituationen. Detta görs bland annat genom planering och schemaläggning för att se till att alla får tillräckligt med tid att äta och för att undvika trängsel och köbildning.
 - En betydande del handlar också om att ansvara för utformning av lokaler och måltidsmiljö, exempelvis i form av belysning, ljudvolym, möblering osv.
 - Målsättningen uppges vara att skapa en så lugn och trygg miljö som möjligt för att alla elever ska känna sig bekväma och sugna på att äta av maten, samt att bidra till goda värderingar och förhållningssätt kopplat till måltiden.
- Som en del i rektorsansvaret ingår även att **följa upp** och hålla sig à jour med hur det fungerar, samt att **informera** i den mån det behövs.
 - Rektorerna beskriver att deras roll är att lyssna in förväntningar och behov kring måltiderna, samt att agera utifrån det. Det kan exempelvis handla om vad som serveras, tillagning, budget och liknande där såväl eleverna och deras föräldrar som personal och kommunföreträdare kan ha synpunkter.

Citat rektor, stor kommun, Mellansverige:

”En väsentlig del för mig som rektor är att säkerställa att vi har ett gott samarbete med måltidspersonalen för att det ska fungera. Måltidsorganisationen ansvarar för menyn och näringsdelen. Mitt och skolans ansvar är bland annat att se till att det blir ett bra schema med ett bra flöde mellan klockan 11 och 13. Jag samtalar även om önskemål från elever med särskilda behov om specialkost och liknande, och där vi inom kommunen har kommit överens om en fast meny.”

Citat rektor, stor kommun, Mellansverige:

”Jag skulle tippa att 99 procent av alla elevråd har frågan om måltiderna uppe och min roll som rektor handlar om att lyssna in alla synpunkter från olika håll och utforma utifrån det. På en större skola blir det viktigt med schemaläggning och att få till en miljö och struktur som fungerar.”

VERKSAMHETSRELATERADE UTMANINGAR

Utmaningar av praktisk och organisatorisk karaktär

- Sett ur rektorernas perspektiv handlar en del av utmaningarna kring skolmåltiderna om **praktiska och lokalmässiga förhållanden**.
 - Ett återkommande tema i intervjuerna är frågan om lokalernas beskaffenhet och där måltidslokalerna ofta är relativt statiska och svåra att anpassa i takt med att elevantalet och verksamheten förändras. Det i sin tur gör att det lätt blir ett hinder för planering och schemaläggning, samt att lokalerna inte kan nyttjas på ett optimalt sätt utifrån de behov skolan har.
 - Schemaläggning och logistik utgör dessutom i sig en utmaning då tidsramen för måltiderna är begränsad till ett par timmar mitt på dagen, samt att det inom denna ram ska pusslas ihop ett schema utifrån antal elever och vuxna som ska äta, personalens tjänstefördelning och lektionsplaneringen i stort.
- Liksom måltidscheferna lyfter även rektorerna fram de utmaningar som kan uppstå till följd av **organisatoriska stuprör i verksamheten**.
 - Själva strukturen i kommunerna där skolan och måltidsverksamheten ofta ligger under olika förvaltningar kan i sig utgöra hinder för effektiv samverkan och gemensamma mål. Istället kan det leda till oklara ansvarsförhållanden, tröghet i beslutsprocesser, samt olika syn på prioriteringar och liknande.

Citat rektor, liten kommun, Mellansverige:

”Trångboddhet och logistik är ofta en utmaning. Samtidigt är det viktigt att få till en trivsamt och inbjudande miljö, så det har vi jobbat mycket med att försöka skapa utifrån de förutsättningar vi har. Det handlar dels om att jobba med utformningen av ljud och ljus i lokalen och om beteende, som att inte springa eller ha mobilen, för att dämpa ljudnivån och eventuella störningsmoment. Vi har dessutom schemalagt så att alla har en egen plats och där vi roterar så att man inte alltid sitter bredvid samma kompisar.”

Citat rektor, liten kommun, norra Sverige:

”Måltidsverksamheten och skolverksamheten ligger under olika förvaltningar, det är ett hinder. Det blir gränser och det kan kännas stelbent med era regler, våra regler och så vidare.”

INNEHÅLLSRELATERADE UTMANINGAR

Utmaningar rörande attityder och förväntningar

- Vid sidan om de praktiska utmaningarna lyfter rektorerna även fram de mer **känslö- och attitydmässiga utmaningar** som kan finnas i olika målgrupper bland skolans intressenter.
 - Här beskriver rektorerna att de behöver bemöta och hantera förväntningar och synpunkter på skolmåltiderna från olika håll. Framförallt handlar det om förväntningar från elever och föräldrar där det inte sällan kan finnas en ifrågasättande inställning till den mat som serveras. Det kan exempelvis handla om andelen vegetariskt, om vilken typ av kött som serveras eller om att maten helt enkelt inte uppfattas tillräckligt god.
 - Även bland politiker och kommunala beslutsfattare kan det finnas liknande föreställningar och förväntningar rörande skolmaten som inte gynnar utan snarare motverkar förståelsen och samarbetet mellan olika parter.
- En betydande utmaning är också den **ökande andelen specialkost och anpassad kost** som efterfrågas.
 - Samtliga rektorer uppger att det blir allt vanligare att skolan förväntas anpassa sig till individuella behov gällande skolmaten. Det handlar inte bara om medicinska behov, utan även om mindre underbyggda preferenser och där rektorn behöver ta ställning till vad som är rimligt att skolan kan erbjuda.

Citat rektor, stor kommun, södra Sverige:

”Det är en utmaning att inte alla tycker att skolmaten är bra, sånt sprider sig lätt och det blir svårt för oss att tillfredsställa alla behov när det är flera hundra elever som ska äta och det inte får kosta mer än en viss summa per portion. Här är det viktigt att även ha pedagogerna med sig och att de förstår vad den pedagogiska måltiden innebär. Som rektor behöver man jobba med sitt coachande och visionära ledarskap, men det är inte direkt något som man blir uppmuntrad till eller som man hittar tid till när det gäller måltiderna.”

Citat rektor, stor kommun, Mellansverige:

”Vi har regelbundna matråd där eleverna och personalen får framföra önskemål och förslag till förbättringar, och där chefen för måltidsservice brukar vara med. Det är viktigt att man lyssnar och förstår varandra.”

OM RIKTLINJER OCH STÖD

Erfarenheter och attityder till riktlinjer
och stöd för måltider i skolan

5

ANVÄNDNING AV RIKTLINJERNA

Riktlinjerna är ett viktigt redskap i det dagliga arbetet

- Riktlinjerna uppskattas som ett **målstyrningsdokument** som hjälper måltidsverksamheterna i Sverige att arbeta i samma riktning.
 - Ett grundläggande dokument med Livsmedelverket som förtroendeingivande avsändare och som lutar sig på forskning och evidensbaserad fakta, vilket ger tyngd åt innehållet.
- Måltidscheferna uppger att de i stort sett dagligen använder riktlinjerna som **uppslagsverk och kunskapskälla** i olika sammanhang.
 - Bas vid utveckling av måltidspolicys och framtagandet av måltidspolitiska program, samt underlag för utbildning och information till olika målgrupper.
 - Grund för kommunikation med såväl måltidspersonal som politiker, pedagoger, rektorer och föräldrar, samt för argument kring vad som serveras och varför.
- Både **fysisk och digital version** används.
 - Det uppskattas att man kan skriva ut riktlinjerna för att kunna använda vid information till berörda parter eller för att själv ha lättillgängligt.
 - Den digitala versionen uppskattas för att det går snabbt att hitta svar på frågor som ställs genom att använda sökordsfunktion.

Citat måltidschef, liten kommun, Mellansverige:

”Kocken ringer och frågar något och då tittar jag vad som står i riktlinjerna. Det kan också vara att rektorn frågar om de får ha saker som är sötade med socker i skolkafeterian.”

Citat måltidschef, liten kommun, norra Sverige:

”Jag använder riktlinjerna när vi tar fram vårt kostpolitiska program. Det gör vi efter varje valår. Jag använde rubrikerna och vävde in egna delar. Tyckte det fungerade mycket bra.”

Citat måltidschef, liten kommun, Mellansverige:

”Jag tänker att riktlinjerna ska fungera för rektor, köket och mig och även vara en skrift man kan visa för föräldrarna.”

RIKTLINJERNA – GENERELLA STYRKOR

Riktlinjerna uppfattas vara lättillgängliga och begripliga

- Den övergripande uppfattningen är att det är **lätt att ta till sig och förstå** den gällande versionen av riktlinjerna.
 - Måltidsmodellen som ramverk anses vara ett enkelt och pedagogiskt sätt att täcka bredden i måltidsverksamheten och de olika delarna som tillsammans samverkar för en bra måltid.
- Det finns en gemensamt utbredd uppfattning om att det är **bra att utgå från målstyrning** i riktlinjerna.
 - Då förutsättningarna för måltidsverksamheten kan skilja sig åt är det svårt att detaljstyra. Som helhet uppfattar måltidscheferna att riktlinjerna innehåller en bra balans mellan rekommendationer och tips som pekar ut riktningen och ger dem en bra grund att stå på utifrån sitt ansvar och sin position.
- Några av **styrkorna med riktlinjerna** som lyfts fram är följande:
 - Formulerade på ett sätt som uppmuntrar till egna, anpassade lösningar.
 - Lättillgängliga och kan användas för att sprida ökad förståelse och kunskap.
 - Kunskapskälla som ger länkar och tips om var ytterligare information finns.
 - Exempel på lösningar, till exempel hur en salladsbuffé ska vara sammansatt.

Citat måltidschef, stor kommun, norra Sverige:

”Jag vet inte vad jag skulle göra utan riktlinjerna. De är jätteviktiga som ett stöd i det dagliga arbetet och som referensmaterial till interna styrdokument. De är ett viktigt stöd för mig i mitt arbete, men också något som jag brukar dela med mig av vid första bästa tillfälle. Även om de är omfattande och verksamheten är komplex funkar modellen bra och upplägget bra som stöd för att förstå vad det handlar om.”

Citat måltidschef, liten kommun, norra Sverige:

”För mig är riktlinjerna bra och innebär att jag ser vad jag ska arbeta mot. Men jag önskar ett större samarbete med Utbildningsförvaltningen. Nu blir det jag som får utbilda pedagoger och rektor för att de ska förstå. Det behöver förtydligas att det ska vara ett samarbete.”

RIKTLINJERNA – GENERELLA SVAGHETER

Mål och visioner riskerar att bli på bekostnad av konkretion

- Riktlinjerna uppfattas **utmanande att till fullo kunna uppnå** genom att de kommunicerar att i princip ”allt” är möjligt, men i realiteten finns det begränsningar och hinder som behöver överbryggas.
 - Det finns **ekonomiska och budgetmässiga begränsningar** för i vilken utsträckning man kan uppfylla alla krav och möta alla individuella behov.
 - Det finns **organisatoriska och resursmässiga utmaningar** där riktlinjerna omfattar delar där måltidsorganisationen inte fullt ut har mandat att styra och som kräver samverkan med skolan för att uppnå intentionerna i riktlinjerna.
- Några av **svagheterna** som lyfts fram handlar om **hur riktlinjerna är skrivna** och om det underliggande budskapet kopplat till målstyrning.
 - Trots att det målstyrande anslaget uppfattas positivt riskerar det att göra att en del av tydligheten och detaljstyrningen fått ge vika. Till viss del uppfattas riktlinjerna sakna en konkretion och en tydlighet som måltidscheferna behöver som stöd i det dagliga arbetet.
 - Riktlinjerna är skrivna på ett sätt som kan uppfattas lite ”pratigt” och svårt att överblicka. Kärnbudskap kan vara svåra att hitta invävda i texter och ett ämne kan dyka upp på flera ställen, vilket gör det svårt att veta om man hittat allt.

Citat måltidschef, liten kommun, södra Sverige:

”De riktar sig till den som inte står med börsen. De är öppna för allt, allt ska man ordna. Men jag har en budget, att lösa allt är en kostnad. Jag önskar att de konkretiserar vad som faktiskt är ett minimum för att leva upp till riktlinjerna. Inte bara säga att allt är möjligt.”

Citat måltidschef, stor kommun, Mellansverige:

”Riktlinjerna är till stora delar bra och modellen är lätt att förklara och förstå sig på. Samtidigt finns det en risk att det leder till handlingsförlamning om man tänker på allt som ska göras och allt som ska uppnås. Det är viktigt att det uppfattas verklighetsförankrat och rimligt så att det inte avskräcker istället för att inspirera och vägleda.”

ÖVERGRIPANDE UTVECKLINGSBEHOV

Efterfrågan på ökad tydlighet och praktiskt genomförande

- För att riktlinjerna fullt ut ska fungera som stöd i det dagliga arbetet uttrycks ett behov av **ökad tydlighet gällande detaljinstruktioner och krav** som ska uppfyllas.
 - Förutom att det ska vara lätt att hitta kärnbudskap, argument och fakta inom ett område vill måltidscheferna gärna få tydligare vägledning om hur det som rekommenderas konkret kan genomföras. Det kan exempelvis handla om att ge förslag på menyer, servering och presentation av mat i skolrestaurangen, exempel på utformning av måltidslokaler eller liknande konkretiseringar.
 - Därutöver efterfrågas tydligare formuleringar kring vad som är att betrakta som grundläggande krav att leva upp till inom olika områden. Inte minst gäller detta vid hanteringen av området specialkost och anpassad kost, samt när det gäller omställning mot hållbarhet och motivering till vegetarisk mat.
- Vid information och **argumentation gentemot olika intressenter** är det viktigt att ha en konkret och faktabaserad bas att kunna relatera till.
 - Kunskapen om måltidsverksamheten uppfattas vara bristfällig i samtliga berörda målgrupper så som kommunpolitiker, föräldrar, måltidspersonal och skolpersonal. Ju mindre kunskap mottagaren har, desto viktigare med ett tydligt underlag att luta sig mot kring vad som gäller och vad som ska göras.

Citat måltidschef, stor kommun, Mellansverige:

”Det har seglat iväg. Det hyllas att skolrestaurangerna tillhandahåller allt, men vad ska vi egentligen leverera? Det behövs en fyrkantigare ram.”

Citat måltidschef, stor kommun, norra Sverige:

”Jag uppskattar bredden i riktlinjerna och som fungerar bra som underlag att prata utifrån. En framgångsfaktor tror jag dock är att sprida goda exempel för att det inte bara ska bli prat, utan verkstad av det. Jag tänker därför att man ska behålla bredden, men plocka med mer av exempel för att det ska bli konkret.”

Citat måltidschef, liten kommun, Mellansverige:

”För att göra det mer konkret och överkomligt vore det bra med tydligare beskrivningar av vad som är en acceptabel grundnivå, lite som en raket, vad är steg 1, steg 2 och så vidare.”

MÅLTIDSMODELLEN

Uppskattat pedagogiskt verktyg som kräver delat ansvar

- Som tidigare nämnts är måltidsmodellen ett **välkänt och etablerat verktyg bland måltidschefer** och som uppskattas av majoriteten.
 - Modellen illustrerar på ett enkelt sätt måltidens olika delar sett ur ett helhetsperspektiv. Modellen fungerar på så sätt bra som underlag i dialogen med skolverksamheten och övriga intressenter. Den lämpar sig även bra för planering och uppföljning såväl inom måltids- som skolverksamheten.
- Samtidigt finns det **utmaningar kopplat till modellen**, främst gällande ansvaret för de olika delarna, samt till vad riktlinjerna sägs vilja uppnå.
 - Utmaningen är att vissa delar så som trivsamt och integrerat kräver aktivt arbete från skolverksamheten för att de ska fungera i enlighet med riktlinjerna.
 - Måltidsverksamheten arbetar aktivt med att kommunicera och informera om samtliga delar, men skolverksamhetens aktivitet och engagemang varierar. Måltidsverksamheten saknar mandat att påverka skolverksamhetens aktiva arbete, vilket blir ett hinder för utveckling av de delar som kräver samverkan.
 - Kännedomen och förståelse för riktlinjerna får på så sätt allt större vikt ju mer delat ansvar som krävs. Mot denna bakgrund ges en översiktlig beskrivning av de intervjuades syn på måltidsmodellen och dess olika delar på nästa sida.

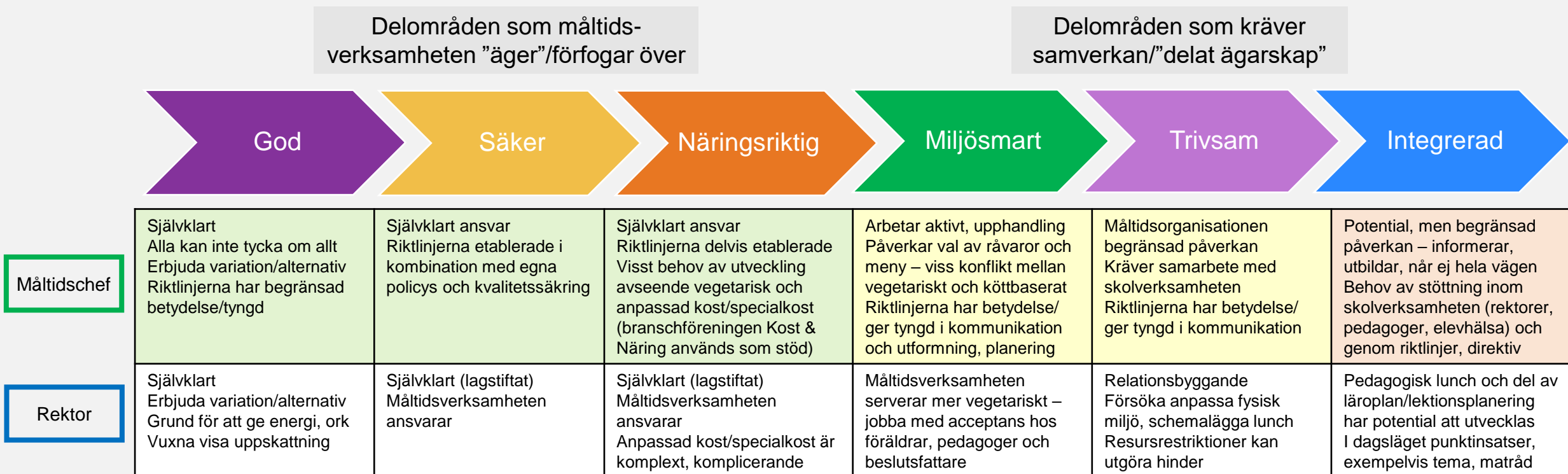
*Citat måltidschef, stor kommun, norra Sverige:
"Måltidsmodellen är jättebra! Den visar att det handlar om mer än att maten är god."*

*Citat måltidschef, liten kommun, Mellansverige:
"Måltidspusslet är en bra utgångspunkt som är enkel att förstå och som många känner igen. Det rymmer en bred bild av vad måltiderna är och som visar att man behöver jobba med alla delar för att få till en bra helhet."*

*Citat måltidschef, liten kommun, Mellansverige:
"Måltidsmodellen har fungerat bra som verktyg. Samtidigt har den varit med länge och det har hänt mycket sedan den togs fram. På så sätt kanske den börjar kännas lite mossig och att det är dags för en uppdatering. Vi hade den tidigare i våra egna riktlinjer, men inte nu."*

RIKTLINJERNA UTIFRÅN MÅLTIDSMODELLEN

Måltidsmodellens delområden sedd ur måltidschefers och rektorers perspektiv

Riktlinjerna inarbetade och vedertagna – behov av ökat stöd när det gäller anpassad kost/specialkost

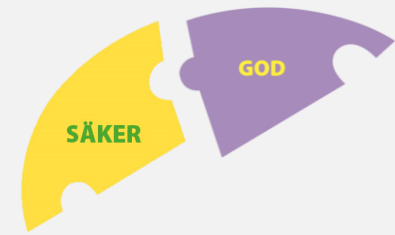
Riktlinjernas vikt ökar – underlag för kommunikation, argumentera för vad man gör, behov av tydlighet vad gäller krav, lägstanivå, exempel

Bildtext: Bilden visar en sammanfattande översikt av de intervjuades syn på måltidsmodellens olika delar i förhållande till innehållet, samt utifrån ansvarsfördelning och betydelse för att kunna utveckla skolmåltiderna i enlighet med riktlinjerna. I följande avsnitt ges en mer ingående beskrivning av synen på de olika delarna inklusive önskemål och behov av utveckling.

SÄKER OCH GOD

Kärnområden med viss utmaning att uppfylla

- När det gäller **säkra måltider** är det en del som måltidsverksamheten känner sig trygga med och har mandat att hantera.
 - Det är vanligt att kommunerna även har egna system för kvalitetssäkring och som styr hur måltidsverksamheten arbetar. Riktlinjerna tenderar därför att inte användas i någon större utsträckning i det dagliga arbetet eftersom befintliga system är överordnade och inkluderar det som anges i riktlinjerna.
- **Betydelsen av att maten i skolan är god** är både självklar och viktig. Samtidigt kan det uppfattas vara en utmaning att tillgodose allas behov och önskemål när det gäller att attrahera och locka till att äta.
 - God är ett subjektivt begrepp som öppnar för omgivningens tolkning att det ska serveras mat som alla tycker är ”god”. Här menar vissa, både rektorer och måltidschefer, att det kan vara en utmaning att möta förväntningarna från olika intressenter utifrån riktlinjernas formulering om att fokusera på matgästen och att utgå från elevernas erfarenheter, intressen, behov och åsikter.
 - Mot denna bakgrund framförs synpunkter på att riktlinjerna saknar tillräckligt med stöd för hur man kan argumentera och visa att man lever upp till detta. Tydligare definitioner om vad som avses med ”Goda måltider” efterfrågas för att kunna använda som stöd i dialogen med elever, föräldrar och skolpersonal.

Citat måltidschef, stor kommun, norra Sverige:

”Vi har egna kvalitetssäkringssystem i kommunen som vi följer. Vi använder därför inte riktlinjerna i någon större utsträckning i detta sammanhang.”

Citat måltidschef, stor kommun, norra Sverige:

”Det går inte att tillfredsställa alla, men vårt mål är att en viss procentandel av eleverna ska tycka att maten är god.”

Citat måltidschef, liten kommun, södra Sverige:

”Vad är God egentligen... Det skulle vara bra om riktlinjerna kunde förklara det lite tydligare.”

NÄRINGSRIKTIG

Kärnområde med behov av viss utveckling för ökat stöd

- Näringsriktig uppfattas som en **central del där måltidsverksamheten förväntar sig stöd** i riktlinjerna.
 - Det finns dock en uppfattning bland vissa måltidschefer om att dagens riktlinjer inte ger tillräckligt med stöd inom området. Såväl fakta för argumentation som handfasta exempel efterfrågas, inte minst i förhållande till vegetarisk mat.
- När det gäller kraven på näringsriktiga måltider är det främst den ökade efterfrågan på **specialkost och anpassad kost** som nämns som en av de största utmaningarna att hantera.
 - Här uppges det finnas osäkerhet kring vad som egentligen krävs, både vad gäller rättigheter och behov, samt hur innehåll kan bytas ut ur näringshänsyn.
 - I dagsläget uppger måltidscheferna att de använder sig av branschföreningen Kost & Närings rekommendationer för specialkost och anpassade måltider som vägledning och stöd. Här ser man gärna att det fanns en tydligare överlappning med Livsmedelverkets riktlinjer för ökad tyngd och trovärdighet i hanteringen.
 - Hantering av specialkost är dessutom resurskrävande, både gällande ekonomi och orsak till matsvinn, samt när det kommer till kompetensen hos personalen. Ett utökat stöd och samverkan med skolan, där bland annat skolhälsovården är involverad, är därför önskvärt.

Citat måltidschef, stor kommun, Mellansverige:

”Livsmedelsverket har dragit sig ur näringen. Det är bra att inte bara tala om näring, men den har mer eller mindre försvunnit. Det blir mycket krockar idag kring näringen och vad föräldrar kan förvänta sig. Vi behöver kunna argumentera kring detta och veta att det finns forskningsbaserade argument. Ju klarare budskap, desto tydligare kan vi vara i dialog med föräldrarna”.

Citat måltidschef, liten kommun, Mellansverige:

”Specialkost kräver mer idag. Det har hänt mycket under de senaste åren och här behöver vi stöd. Vi använder Kost & Närings rekommendationer för att få stöd om näring. Det är ju lite konstigt att det är en branschförening inom Ledarna som ska ge den kunskapen. Där tycker jag Livsmedelsverket skulle kunna kliva in och stå för något som baseras på forskning. Det är ju ingen som vet vad Kost & Näring är.”

NÄRINGSRIKTIGA MÅLTIDER

Hjälp att uppfylla målen och argumentera för kraven på näring

- Ytterligare områden som uppges vara utmanande ur näringssynpunkt handlar om **näringsämnen** så som fett, proteiner, järn och D-vitamin. Bland annat kan det vara svårt att **inom ramen för budget** skapa utrymme att erbjuda livsmedel som når upp till rekommendationerna.
 - **Feta fiskar** som är rika på fleromättade fetter och D-vitamin är ett sådant exempel där budgeten inte tillåter att servera exempelvis lax tillräckligt ofta. Samtidigt kan det vara svårt att hitta alternativ till lax som eleverna äter.
 - Även när det gäller **vegetabiliska livsmedel** kan det vara svårt att erbjuda alternativ som eleverna accepterar och som ger den näring som krävs. När det gäller vegetarisk mat kan det även finnas ett ifrågasättande, framförallt hos föräldrar, men även andra berörda, kring näringsvärdet jämfört med kött.
- Önskemål om **tydligare vägledning gällande kravnivåer**, samt **hur olika livsmedel kan bytas ut** med bibehållet näringsinnehåll.
 - Något som specifikt vore önskvärt är att riktlinjerna kan rekommendera vad som krävs för att uppnå de värden avseende näringsinnehåll som används vid utvärderingen via verktyget SkolmatSverige. Därtill efterfrågas stöd gällande fakta och argument kring näring att använda i kommunikation med föräldrar och beslutsfattare på olika nivåer.

Citat måltidschef, stor kommun, norra Sverige:

”Vi får alltid för lågt på D-vitamin vid utvärderingen Skolmat Sverige. Vi skulle behöva veta hur vi kan göra för att uppnå det målet. Vi har inte råd att servera lax så många gånger som krävs och barnen äter inte sill.”

Citat måltidschef, stor kommun, Mellansverige:

”Om vi har en helvegetarisk dag med soppa och pannkakor, då klagar ingen förälder. Men om det är mat som de inte känner till som är vegetarisk, då blir det genast klagomål och ifrågasättande om det ger tillräckligt med näring.”

Citat måltidschef, stor kommun, norra Sverige:

”Det förhärskande synsättet är att vegetariskt inte är riktigt protein.”

MILJÖSMART

Bristande kunskap och acceptans för vegetariskt

- Måltidernas betydelse för en **hållbar utveckling och hållbar livsmedelskonsumtion** innebär att området rörande miljösmart har fått en **alltmer framträdande position**.
 - Miljösmart i bemärkelsen hållbart är ett övergripande fokus för måltidsverksamheten som helhet. Här menar vissa att hållbart är ett bredare, mer välkänt begrepp, som även används inom skolverksamheten.
- Den **främsta utmaningen** gällande miljösmart sägs vara den skepsis till serveringen av en **ökad andel vegetariskt** som kan finnas.
 - Vissa uttrycker önskemål om att riktlinjerna i större utsträckning ska stötta måltidsverksamheten genom tydligare formuleringar av direktiv för servering av vegetarisk mat, samt förklaringar till vad som ligger bakom riktlinjerna.
 - Som exempel nämns att tydligare beskriva skolmåltidernas betydelse för omställning mot ökad hållbarhet, samt att vegetariskt är en del av detta, ge tydligare förklaringar av vegetariskt respektive animaliskt protein, samt hur mycket kött per vecka som enligt riktlinjerna rekommenderas att man serverar.
 - Värt att notera är att det förekommer att man i dagsläget använder sig av material från aktörer som WWF och One Planet för att utbilda och informera.

Citat måltidschef, liten kommun, Mellansverige:

”Det är svårt att nå ut med ett helhetstänk, särskilt gentemot vårdnadshavarna. Det går trögt med det vegetariska. Det finns ett slags rättvisetänk som handlar om att barnen har rätt att bli serverade kött.”

Citat måltidschef, liten kommun, norra Sverige:

”Eleverna ber att det vegetariska ska tas bort. Det vore skönt om det tydligare stod att vi SKA servera vegetariskt och varför. Då stöder det vår argumentation och ger förklaring.”

Citat måltidschef, liten kommun, norra Sverige:

”Kött påverkar miljön negativt. Det behöver lyftas fram och ges den tyngd det förtjänar.”

HÅLLBARHET I VIDARE MENING

Hållbart är som helhet ett utmanande område

- Som helhet innebär det en rad utmaningar för måltidsverksamheten att arbeta för **omställning till en hållbar livsmedelskonsumtion**.
 - Utöver attityden till vegetariskt finns en tendens till att arbetet inom miljösmart inte tas tillvara i skolverksamheten i den utsträckning som vore önskvärt för att bidra till kunskap om faktorer så som medvetna val och minskat matsvinn.
 - Kunskapen och medvetenheten, främst bland föräldrar och elever, men också bland pedagoger och kommunpolitiker, uppfattas vara låg när det gäller hur måltidsverksamheten kan bidra till en miljömässigt hållbar utveckling i enlighet med nationella och internationella miljömål.
 - Vissa förutspår också att det sker en utveckling inom området, exempelvis gällande konsumtion av sjömat som kommer innebära ytterligare utmaningar.
- Det framhålls också att hållbart innefattar mer än klimat och miljö som är **kopplat till hälsa och välmående i stort**.
 - Här ser man att det finns utmaningar när det gäller ansvar och samverkan mellan skolan och måltidsverksamheten för att grundlägga bra matvanor hos eleverna, samt bidra till jämlik hälsa, utöver att verka för en hållbar utveckling. Inte minst vill man se en förstärkning av uppdraget och kopplingen mellan skolmåltiderna och det pedagogiska arbetet för att driva utvecklingen framåt.

Citat måltidschef, liten kommun, södra Sverige:

”Det är svårt att få gehör för ekologiskt och vegetariskt i en landsbygd där man tycker att det ska vara kött. Här har man kommit längre på vissa håll i landet, men det finns fortfarande mycket kvar att göra och en av de viktigaste nycklarna tror jag är samverkan och ömsesidig förståelse.”

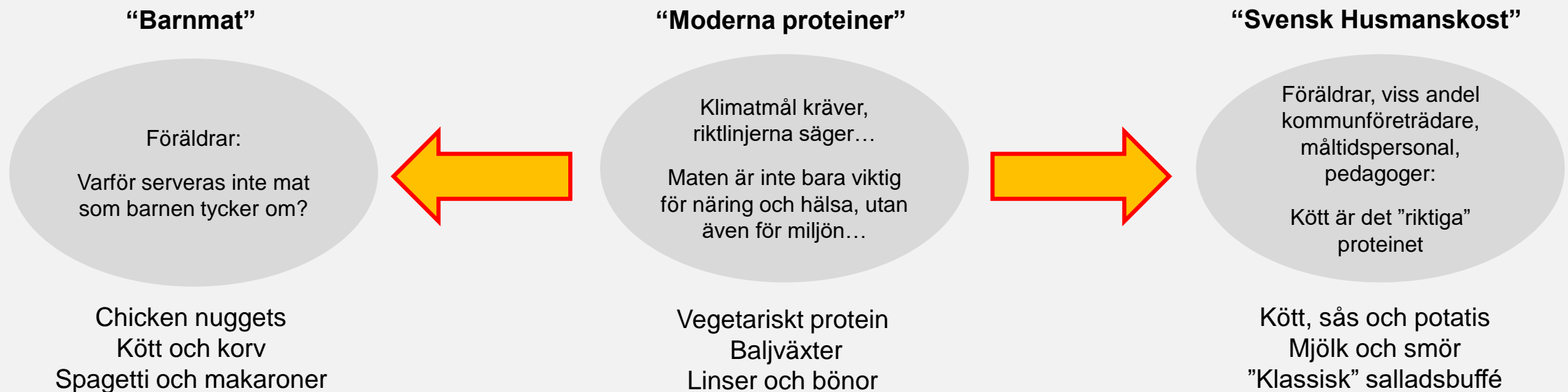
Citat måltidschef, stor kommun, Mellansverige:

”Pedagogerna har en viktig roll som förebilder för eleverna och förklara varför viss mat serveras. Det finns pedagoger som blir som privatpersoner och rynkar på näsan åt det vi gör. Deras kunskap behöver höjas och deras inställning förändras.”

ÖVERGRIPANDE SYN PÅ NULÄGET

Hållbara måltider bryter mot etablerade synsätt

- Övergången till ökad andel vegetariskt som led i hållbarhetsarbetet uppges genomgående vara en utmaning.
 - Kostråden krockar med kulturella och traditionella förväntningar på vad skolmåltiden ska erbjuda. Det saknas kunskap och acceptans för måltidsverksamhetens inriktning som konsekvens av nationella och internationella mål för miljö och hälsa.

Bildtext: Bilden visar Ipsos sammanfattande analys av hur måltidscheferna och rektorerna beskriver att omställningen mot hållbar livsmedelskonsumtion står i konflikt med intressenters förväntan på vad skolmåltiden ska erbjuda. Vegetariskt protein från baljväxter ses som "moderna proteiner". Detta kan leda till konflikt med föräldrar som förväntar sig att barnen ska få mat de tycker om så att de äter ordentlig, exempelvis kött och korv. Det kan också leda till konflikt med intressenter som förväntar sig att skolmåltiden ska erbjuda traditionell "svensk husmanskost", som kött och potatis.

TRIVSAM

Fysisk miljö är en synlig tillgång, lugn och ro en utmaning

- Trivsamt ses som en **viktig nyckel för måltidsupplevelsen som helhet**, starkt förknippad med upplevelsen av att maten är god.
 - En måltidssituation som lever upp till att vara trivsamt, både avseende den fysiska och sociala miljön, har stor betydelse för viljan och lusten att äta. Vissa erfar att det även kan innebära att behovet av anpassad kost minskar. För elever med särskilda behov eller diagnoser kan det vara en avgörande del av att deras skolgång som helhet ska fungera.
- För att leva upp till riktlinjerna kring en trivsamt måltidssituation **krävs samverkan mellan måltidsverksamheten och skolverksamheten**.
 - Här finns det olika erfarenheter kring hur samverkan fungerar. Det uppfattas vanligtvis lättare att samverka kring den fysiska miljön än kring de delar som handlar om logistik och planering och som ger förutsättningar för lugn och ro.
 - Det anses viktigt att arbeta såväl med vuxennärvaro som med attityder kring maten och måltidsverksamheten i stort, där pedagogerna är viktiga som förebilder, men inte alltid är medvetna om detta. En utmaning är också att få till en fungerande planering inom ett begränsat tidsspann. Här efterfrågas exempel på fungerande lösningar för skolor med olika förutsättningar, både för schemaläggning, men också för hur det fysiska flödet kan optimeras.

Citat måltidschef, liten kommun norra Sverige:

”Idag är våra gäster livligare. Det är oroligt i matsalen. Jag ska ansvara för att alla ska trivas, men jag äger inte frågan om schemaläggning – det gör skolan, och det är inte alla rektorer som vill schemalägga.”

Citat måltidschef, stor kommun, Mellansverige:

”Alla vet att det är svårt att få igenom 600 elever på 2 timmar. Vi skulle behöva tips på hur verksamheterna löser detta.”

Citat måltidschef, stor kommun, Mellansverige:

”Vi arbetar just nu med en nybyggnation där vi gör en skiss för hur bästa måltidslokalen skulle kunna se ut. Men det är ju dumt om alla får uppfinna hjulet. Därför vore det bra om Livsmedelsverket kunde ge exempel på en lösning och kanske visa en principskiss.”

INTEGRERAD

Riktlinjerna ger stöd i text, men inte självklart i praktiken

- För att lyckas med integrering **krävs ett gemensamt ansvar och uppdrag** som inkluderar både skolan och måltidsverksamheten.
 - Regelbundna matråd, elevinflytande gällande menyer, elever som praktiserar i skolrestaurangen är sådant som praktiseras, men det räcker inte ända fram till att utnyttja integreringens pedagogiska möjligheter fullt ut.
 - Måltidsplanering och planering av den pedagogiska verksamheten sker i skilda organisatoriska delar, vilket bidrar till att måltiderna inte på ett naturligt sätt kan integreras i skolverksamheten. Även om måltidsverksamheten informerar om riktlinjerna och möjligheterna med integrering uppfattas det vara ett hinder att det saknas ett tydligt definierat uppdrag kring måltiderna för skolverksamheten.
 - Både bland måltidschefer och rektorer menar man att det ideala vore om det fanns tydligare direktiv kring hur skolan kan arbeta med detta som en del av den dagliga skolverksamheten, samt att detta bör komma från Skolverket för att ge tyngd och legitimitet till vikten av integrering.
- Noterbart är att innebörden av begreppet "integrerad" inte är helt tydlig.
 - Det finns en risk att begreppet associeras till **integrerad i svenska samhället**, vilket är en allmänt debatterad fråga idag och därav kan orsaka missförstånd.

Citat rektor, stor kommun norra, Sverige:

"Skolan behöver ta till sig mer om måltidernas betydelse för måluppfyllelse och lyfta in det som en del av verksamhetsutvecklingen. Om Skolverket och Livsmedelsverket gick samman för att driva på och måltiderna skulle komma med i läroplanen, skulle det kunna bli starkt."

Citat måltidschef, liten kommun, södra Sverige:

"Med integration tänker jag att vi ska göra så att alla känner sig hemma, att vi serverar mat från olika länder, att alla ska kunna känna sig stolta över att 'idag är det mat som kommer från mitt hemland' och att man kan berätta för de andra i skolan om den."

PEDAGOGISKA MÅLTIDER

Attityder och kunskapsbrist hinder för pedagogisk integrering

- För att kunna arbeta effektivt med integrering av måltidsverksamheten spelar **pedagogerna en avgörande roll**.
 - Uppfattningen, såväl bland måltidschefer som rektorer, är att det främst finns ett **ökat behov av kunskap och engagemang** för måltidsverksamheten hos pedagoger för att kunna utveckla det som en del av det pedagogiska arbetet.
 - Det uppges även finnas oklarheter när det gäller **vad en pedagogisk måltid är och vad den kräver av pedagogerna**. Det är inte alltid man är medveten om skillnaden mellan egen lunchtid och en stunds samvaro med eleverna, och vad det innebär att även ha ett pedagogiskt ansvar under måltiden.
 - Vissa vittnar också om att det kan finnas en mer eller mindre negativ attityd gentemot måltidsverksamheten. Dels kan det handla om att den mat som serveras inte håller tillräckligt hög kvalitet, dels om en brist på respekt för måltidsverksamheten och kompetensen hos måltidspersonalen i allmänhet.
- Sammantaget finns ett **utvecklingsbehov** när det gäller tydliggörande av ansvar, samt skolans uppdrag och målsättning gällande integrering.
 - Förutom en tydligare definition av den pedagogiska måltiden finns en efterfrågan på goda exempel på samverkan och välfungerande integrering.

*Citat måltidschef, liten kommun, södra Sverige:
"Jag anser att en grund till problemet med att få med skolan ligger i att måltiden inte har den status som krävs för att skolan ska engagera sig."*

*Citat måltidschef, liten kommun, Mellansverige:
"Det är problem att få med hela skolan på tåget. Även om jag upplever att rektorer kan arbeta för integration i riktlinjernas anda kan det ändå vara svårt att få pedagogerna att tillämpa synsättet."*

*Citat rektor, liten kommun, Mellansverige:
"Det handlar om relationer och att bygga relationer, lära känna varandra och ha respekt för varandras områden. Det är lättare när man är en mindre skola. Jag tycker vi har en bra dialog. Barnen kan tycka att maten är äcklig, men vi som vuxna ska signalera att maten är bra. Det är oerhört viktigt att alla pedagoger har den attityden och är ett föredöme genom att tacka för maten."*

Information och stöd hämtas främst från måltidsverksamheten

- Rektorer har en **övergripande kunskap och engagemang** för måltidsverksamheten.
 - Det finns vanligtvis en struktur för samverkan och uppföljning i form av regelbundna möten och matråd där man som rektor **lyssnar in och följer upp** kring hur måltidsverksamheten fungerar. Uppfattningen är att rektorerna som regel ser vikten av en väl fungerande måltidsverksamhet och är villiga att göra vad de kan för att det ska fungera på bästa sätt.
 - Utmaningen är dock att måltidsverksamheten är **en av många frågor och ansvarsområden** där rektorerna ska ha översyn och kunna hantera om det uppstår problem. Tiden som finns för att lägga på detta är därför mycket begränsad, vilket är ett hinder för djupare engagemang även om viljan finns.
 - Rektorer är oftast medvetna om sitt ansvar när det kommer till planering och schemaläggning, samt utformning av måltidsmiljön, men förlitar sig i övrigt på ansvariga för måltidsverksamheten som experter inom sitt område.
- Kännedomen om skolledarskriften är låg.
 - Några av de intervjuade rektorerna känner till att den finns, men ingen har använt den. Samtidigt visar rektorerna **intresse för innehållet** i riktlinjerna, och i synnerhet **checklistan som verktyg** att använda vid utvärdering.

Citat rektor, liten kommun, södra Sverige:

”Om det är något jag undrar när det gäller maten så vänder jag mig till kocken. Han kan allt jag behöver veta.”

Citat rektor, stor kommun, södra Sverige:

”Den här checklistan verkar bra! Sätt den på agendan, att detta är en del av vår verksamhet, att vi måste gå igenom den.”

Citat rektor, stor kommun, södra Sverige:

”Jag har inte sett Riktlinjerna eller Skolledarskriften tidigare. Jag har frågat kollegor också om någon sett materialet, men ingen har gjort det.”

OM LIVSMEDDELSVERKET

6

Synen på Livsmedelsverkets roll och behov
av framtida utveckling och stöd

ATTITYD TILL LIVSMEDELSVERKET

Grundmurat förtroende för Livsmedelsverket

- **Förtroendet för Livsmedelsverket är genomgående stort**, både hos måltidschefer och rektorer.
 - Livsmedelsverket står för forskningsbaserad fakta och att kunna använda skrivningar från Livsmedelsverket anses vara starkt och trovärdigt.
 - Livsmedelsverket är en känd myndighet bland allmänheten, som även ger tyngd åt argument i diskussion med föräldrar och kommunala företrädare.
- Livsmedelsverket uppges vara den källa som man i första hand vänder sig till för **stöd och riktlinjer kring måltidsverksamheten**.
 - Livsmedelsverkets arbete kring skolmåltiderna omnämns i övervägande positiva ordalag. Bland annat framhävs att Livsmedelsverket är tillgängliga och lyhörda för måltidsverksamheternas behov, samt att det är lätt att hitta information och komma i kontakt om man har frågor.
 - Andra verktyg och källor som nämns i förhållande till skolmåltiderna är bland annat Jordbruksverket och MATtanken, Kost & Närings riktlinjer, RISE klimatskala och SkolmatSverige för utvärdering av måltidens kvalitet.
 - Bland rektorer uppges Skolverket vara den främsta källan man lutar sig mot i allt som rör skolans verksamhet, vilket även kan inkludera måltiderna.

Citat måltidschef, liten kommun, norra Sverige:

”För oss är Livsmedelsverket en tung källa som bygger på sammanställd forskning och som känns tryggt att kunna förlita sig på när det gäller att skapa dialog och förståelse för måltidsverksamheten.”

Citat rektor, stor kommun, södra Sverige:

”Jag har fullt förtroende för Livsmedelverket och skulle uppskatta om de skickade ut information till rektor och pedagoger. Samtidigt får jag otroligt mycket mejl och de flesta dagar går det i ett så jag hinner inte med att läsa allt. Skolverket är ju en mer naturlig part för mig och utan ett tydligt uppdrag vet jag inte om jag skulle ha tid att fördjupa mig även om det vore intressant.”

UTVECKLING FÖR MÅLTIDSCHEFER

Ökad samverkan och delat ansvar efterfrågas

- Bland måltidschefer ser man främst att det finns en potential att utveckla måltidsverksamheten utifrån ett **breddat ansvar** och former för samverkan, samt **ökad förståelse** och **tydligare direktiv**.
 - För att nå längre i utvecklingen finns ett behov av förtydligande av ansvar och befogenheter, samt att de delar i riktlinjerna som kräver samverkan bygger på ett mer tydligt delat ansvar mellan parterna.
 - Ett påtagligt behov är också att förstärka pedagogernas betydelse för att nå målen i riktlinjerna, samt att tydligare definiera den pedagogiska måltiden och vad som krävs för att kunna agera förebilder och undervisa om måltiderna.
 - För att samverkan mellan skolan och måltidsorganisationen ska fungera krävs också ökad kompetens och förståelse för varandras roller. Här ser man även att Skolverket kan ha stor betydelse som förmedlare av direktiv och kunskap om måltiderna som en integrerad del av skolans verksamhet.
- För egen del efterfrågar måltidscheferna tillfälle till dialog och samverkan med kollegor, omvärldsbevakning och konkreta underlag.
 - Bland annat nämns Måltidsbloggen, seminarier, föreläsningar och olika former av arbetsmaterial kopplat till riktlinjerna som önskemål och uppskattade inslag.

*Citat måltidschef, stor kommun, södra Sverige:
"Livsmedelsverket och riktlinjerna är bibeln för måltidsorganisationen, men bibeln för skolan är Skolverket. Även om skolan har förtroende för Livsmedelsverket har det inte samma tyngd hos skolledarna, vilket innebär att det inte får högsta prioritet. På samma sätt nås ju inte jag som måltidsansvarig av Skolverkets riktlinjer och kommunikation."*

*Citat måltidschef, liten kommun, södra Sverige:
"Det är viktigt att förstå pedagogerna och hur de ser på sin roll. Där har vi haft en diskussion vid revideringen av våra egna riktlinjer. Det framkommer bland annat att pedagogerna kan tycka att det är viktigare att de själva får sin rast och att de får i sig mat än att de också ska hinna äta pedagogisk lunch där de ska vägleda eleverna."*

UTVECKLING FÖR REKTORER

Fler verktyg för genomförande och uppföljning efterfrågas

- Rektorerna upplever generellt att det finns potential att öka måltidens betydelse som en mer naturligt integrerad del i skolverksamheten.
 - Samtidigt kan det vara svårt att veta i vilken ände man ska börja och vad som bör prioriteras utöver det som redan görs. Här efterfrågas bland annat en **checklista** för kartläggning och synliggörande av delar som kan behöva förbättras och utvecklas (likt den checklista som finns i Skolledarskriften).
 - Ytterligare önskemål är tillgång till **informations- och utbildningsmaterial** som utgångspunkt för kommunikation gentemot olika målgrupper.
 - Flera nämner också exempel på insatser som gjorts i form av temadagar och liknande. Här vill man gärna ha tillgång till **goda exempel** och ”färdiga” **konceptlösningar** för att kunna initiera liknande aktiviteter mer regelbundet.
- Skolverkets betydelse, samt kopplingen till **måluppfyllelse** framhålls.
 - För att riktlinjerna ska få ökat genomslag krävs dels tydliga **direktiv som Skolverket står bakom**, dels uppföljning utifrån effekter och måluppfyllelse.
 - Något som också framhålls är **elevhälsans betydelse** och delaktighet kopplat till måltidsverksamheten, inte minst när det kommer till integrering och som en del i hanteringen av elever med särskilda behov av anpassning.

Citat rektor, stor kommun, Mellansverige:

”Det går definitivt att integrera måltiderna i den pedagogiska verksamheten så att det blir en naturlig del av skoldagen på ett annat sätt än idag. Det handlar både om förbättrade resultat och om en tryggare skolmiljö överlag, och om hållbarhet som är en otroligt viktig fråga. Jag tror att ambitionen och medvetenheten finns, men sen handlar det också om att initiera och informera, inte minst för mig som skolledare.”

Citat rektor, stor kommun, södra Sverige:

”Det vore bra om man tydligt kunde relatera till läroplanen att måltiderna ska vara med.”

Citat rektor, liten kommun, Mellansverige:

”Jag har inte sett riktlinjerna, men känner till skriften som riktar sig till skolledare. För mig är det viktigt att det står Skolverket på den skriften. Det är den myndighet jag främst ska lyssna på.”

SLUTSATSER OCH IMPLIKATIONER

7

Sammanfattande insikter
och utvecklingspotential

SLUTSATSER – MÅLTIDSCHEFER

- **Måltidscheferna har stort förtroende för Livsmedelsverket som den primära informationskällan**
 - Livsmedelverket står för forskningsbaserad fakta med hög trovärdighet både inom måltidsverksamheten och externt bland föräldrar, skolpersonal och kommunföreträdare.
- **Livsmedelverkets riktlinjer är värdefulla och frekvent använda i det dagliga arbetet inom måltidsverksamheten**
 - Riktlinjerna utgör grund i utveckling av måltidspolicys och planering av verksamheten, liksom för att följa upp och utvärdera, samt som underlag för kommunikation inom såväl måltidsverksamheten som skolverksamheten och den kommunala förvaltningen som helhet.
- **Målstyrning, snarare än detaljstyrning, som utgångspunkt i riktlinjerna är relevant och uppskattat**
 - Riktlinjerna ger utrymme att utforma verksamheten utifrån lokala förutsättningar och möjlighet att skapa egna lösningar för att nå målen.
- **Det finns behov av ökad tydlighet i riktlinjerna för att kunna hantera utmaningar som vuxit under senare år**
 - Engagemanget bland elever och föräldrar och synpunkterna på vad som serveras har ökat.
 - Det ställs krav på anpassningar utifrån individuella önskemål och behov som kräver tydliga, väl underbyggda argument för att bemöta.
 - Efterfrågan på specialkost och anpassad kost ökar.
 - Övergången till mer vegetariskt för att leva upp till omställningen mot hållbar livsmedelskonsumtion väcker frågor och visst motstånd.

SLUTSATSER – REKTORER

- **Förtroendet för Livsmedelsverket hos rektorerna är stort, samtidigt som kännedomen om riktlinjerna är låg**
 - Livsmedelsverket ses som en trovärdig myndighet som uppfattas ge väl underbyggda riktlinjer för måltidsverksamheten.
 - Få känner dock till riktlinjerna mer i detalj och har inte heller tagit del av skolledarskriften. För information om måltidsrelaterade frågor vänder sig rektorerna i första hand till måltidsverksamheten.
- **Rektorerna ser måltiderna som en betydelsefull del av skolans verksamhet, samt ser sig själva som ansvariga för att skapa goda förutsättningar för att verksamheten ska fungera på bästa sätt**
 - Måltidens huvudsakliga betydelse anses vara att ge näring och energi för att klara skolans lärandemål, men även den pedagogiska uppgiften som handlar om att lägga grunden för en hälsosam livsstil, samt social träning och relationsbyggande betonas.
 - Gemensamt i undersökningen är att rektorerna för dialog och följer upp hur måltidsverksamheten fungerar, är engagerade i att skapa förutsättningar för en ändamålsenlig måltidsmiljö, samt tar initiativ och deltar i planering och schemaläggning av måltiderna.
- **Samverkan och fokus på utveckling av måltidsverksamheten varierar, samt är förenat med vissa utmaningar**
 - Måltidsverksamheten medför praktiska utmaningar i form av tillgång på lokaler och schemaläggning. Utmaningar rör även ökade krav på specialkost och anpassad kost, samt de bitvis negativa attityder till måltiderna avseende innehåll och kvalitet som kan finnas. Detta gäller inte minst attityder hos pedagoger, vilket i sin tur påverkar hur väl man lyckas med integrering och pedagogiska måltider.
- **Enligt rektorerna krävs tydligare direktiv från skolmyndigheterna för att riktlinjerna ska få ökat genomslag**
 - Skolverket och Skolinspektionen är de myndigheter som främst har inflytande över skolans verksamhet och kan påverka integrering.

SLUTSATSER – RIKTLINJER

- **Det finns behov av att utveckla riktlinjerna mot ökad tydlighet i ansvar och genomförande genom en förflyttning från måltidsverksamhetens uppdrag till ett skolgemensamt uppdrag**
 - Det bidrar inte till att underlätta samverkan och integrering att måltidsverksamheten och skolverksamheten lyder under olika kommunala förvaltningar, samt att det enbart är Livsmedelsverket, och inte en skolmyndighet, som står bakom riktlinjerna.
 - Riktlinjerna omfattar flera delar än måltidsverksamheten har möjlighet att påverka, delar som kräver en aktiv samverkan mellan skolverksamheten och måltidsverksamheten för att kunna genomföras.
 - För att uppnå målet och intentionerna i riktlinjerna, samt fullt ut ta vara på måltiderna som en resurs i skolan behöver ansvaret och samverkan bli ett tydligt uttalat gemensamt uppdrag som både Livsmedelsverket och Skolverket (skolmyndigheterna) står bakom.
- **Som komplement till målstyrningen i riktlinjerna finns ett behov av att addera en tydlighet i vad som ska uppfyllas och hur det kan göras**
 - I synnerhet inom området specialkost och anpassad kost, samt gällande riktlinjerna för vegetarisk mat, saknas idag ett tillräckligt konkret stöd för att tillgodose måltidsverksamhetens behov.
 - För ytterligare stöd i planering och genomförande, samt i kommunikation med berörda intressenter rörande dessa delar, efterfrågas en ökad tydlighet gällande grundläggande krav att leva upp till, samt tydligare orsaksförklaringar och vägledning kring utförandet.
 - För att riktlinjerna ska vara ett fullgott stöd för måltidsverksamheten behöver de vara tydligt formulerade med konkreta målbilder och handfasta direktiv, samt åskådliggörande exempel.

TACK

Maria Hedengren
Senior Insiktskonsult

Ipsos UU

+46 70 766 80 19

maria.hedengren@ipsos.com

Marie Skans
Senior Insiktskonsult

Ipsos UU

+46 70 766 01 75

Marie.skans@ipsos.com

